

Olesia Tkachuk

**Rosja
wobec wymiaru
wschodniego
Europejskiej
Polityki Sąsiedztwa
Unii Europejskiej
w latach 2004-2022**

**ROSJA WOBEC WYMIARU
WSCHODNIEGO EUROPEJSKIEJ
POLITYKI SĄSIEDZTWA
UNII EUROPEJSKIEJ
W LATACH 2004-2022**

SOCIETAS

seria pod redakcją
BOGDANA SZLACHTY

140

Olesia Tkachuk

**ROSJA WOBEC WYMIARU
WSCHODNIEGO EUROPEJSKIEJ
POLITYKI SĄSIEDZTWA
UNII EUROPEJSKIEJ
W LATACH 2004-2022**

Kraków 2023

Olesia Tkachuk

Uniwersytet Jagielloński

 <https://orcid.org/0000-0003-1196-7359>

 olesia.tkachuk@uj.edu.pl

© Copyright by Olesia Tkachuk, 2023

Recenzenci

dr hab. Andrzej Podraza, prof. KUL

prof. dr hab. Mieczysław Stolarczyk, UŚ

Opracowanie redakcyjne

Joanna Cieślik

Projekt okładki

Marta Jaszczuk

ISBN 978-83-8138-874-0 (druk)

ISBN 978-83-8138-875-7 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788381388757>

Publikacja sfinansowana przez Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytetu Jagiellońskiego

 Instytut
Nauk Politycznych
i Stosunków
Międzynarodowych

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

SPIS TREŚCI

Wykaz ważniejszych skrótów.....	9
Wstęp.....	13
Cele, hipotezy i pytania badawcze	14
Struktura pracy.....	16
Metodologia	17
Baza źródłowa, stan badań i terminologia.....	20
Rozdział I	
Ewolucja polityki zagranicznej Rosji w latach 1991-2022	27
1. Cele i kierunki rosyjskiej polityki zagranicznej w latach 1991-1999	28
1.1. Wpływ atlantystów na politykę zewnętrzną Rosji	28
1.2. Zmiana priorytetów rosyjskiej polityki zagranicznej.....	32
2. Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej w pierwszej dekadzie XXI wieku ...	39
2.1. Okres krótkotrwałego ożywienia stosunków z Zachodem	39
2.2. Cele polityki zagranicznej Rosji w świetle dokumentów strategicznych z lat 2008-2010.....	44
3. Priorytety rosyjskiej polityki zagranicznej w drugiej dekadzie XXI wieku	51
3.1. Działania zewnętrzne Rosji na początku drugiej dekady XXI wieku	51
3.2. Od aneksji Krymu do pełnowymiarowej agresji militarnej Rosji na Ukrainę.....	59
Konkluzje	72

Rozdział II

Pola współpracy i konflikty interesów pomiędzy Federacją Rosyjską a republikami poradzieckimi	75
1. Współpraca i konflikt interesów w dziedzinie polityki zagranicznej.....	76
1.1. Od Wspólnoty Niepodległych Państw do Szanghajskiej Organizacji Współpracy	76
1.2. Stosunki bilateralne Rosji z republikami poradzieckimi	86
1.3. Formy współpracy na obszarze poradzieckim bez udziału Rosji.....	92
2. Współpraca i konflikt interesów w dziedzinie gospodarki i handlu	96
2.1. Utworzenie Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej.....	96
2.2. Powstanie Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej i Unii Celnej w ramach integracji gospodarczej regionu poradzieckiego.....	99
2.3. Cele i funkcjonowanie Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej	104
2.4. Współpraca dwustronna Rosji z państwami poradzieckimi.....	109
3. Integracja przestrzeni poradzieckiej w sferze bezpieczeństwa.....	112
Konkluzje	119

Rozdział III

Geneza, cele i zasady funkcjonowania wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej	121
1. Unia Europejska jako uczestnik stosunków międzynarodowych	122
2. Rozwój koncepcji Europejskiej Polityki Sąsiedztwa.....	129
2.1. Geneza	129
2.2. Podstawy prawne, cele i zasady funkcjonowania Europejskiej Polityki Sąsiedztwa	138
2.3. Instytucje i organy	142
2.4. Instrumenty polityczne i finansowe	144
2.5. Reforma EPS w latach 2006-2015.....	149
3. Projekt Partnerstwa Wschodniego	157
3.1. Inicjatywa polsko-szwedzka	157
3.2. Instrumenty	163

3.3. Realizacja programu	170
Konkluzje	180

Rozdział IV

Stanowisko Rosji wobec wymiaru wschodniego Europejskiej

Polityki Sąsiedztwa w latach 2004-2012 .....

1. Podstawy prawne współpracy UE–Rosja.....	184
2. Udział Rosji we wschodnich inicjatywach Unii Europejskiej	188
3. Reakcja Rosji na rozszerzenie Unii Europejskiej w 2004 r. i 2007 r.	192
3.1. Stanowisko Rosji wobec perspektywy przystąpienia do UE państw Europy Środkowo-Wschodniej.....	192
3.2. Zasady współpracy między Unią Europejską a Rosją po akcesji państw Europy Środkowo-Wschodniej.....	199
4. Recepcja Europejskiej Polityki Sąsiedztwa przez Rosję w latach 2004-2007 .	204
4.1. Podejście władz Rosji do prac prowadzonych nad koncepcją EPS	204
4.2. Stanowisko Rosji wobec „rewolucji kolorowych” w Gruzji i na Ukrainie.....	207
4.3. Ocena Europejskiej Polityki Sąsiedztwa przez Rosję w latach 2004-2007.....	213
5. Recepcja Partnerstwa Wschodniego przez Rosję w latach 2008-2012	217
5.1. Wojna w Gruzji w opinii władz Rosji.....	217
5.2. Ocena programu Partnerstwa Wschodniego przez Rosję w latach 2008-2012	220
Konkluzje	226

Rozdział V

Stanowisko Rosji wobec wymiaru wschodniego Europejskiej

Polityki Sąsiedztwa w latach 2013-2022 .....

1. Rosja wobec rozwoju Partnerstwa Wschodniego w latach 2013-2014.....	230
1.1. Posiedzenie Partnerstwa Wschodniego na szczycie w Wilnie (28-29 listopada 2013 r.).....	230
1.2. Reakcja na Euromajdan i wojnę w Donbasie	236
1.3. Stanowisko Rosji wobec podpisania przez Ukrainę, Mołdawię i Gruzję umów stowarzyszeniowych z UE	245

2. Rosja wobec rozwoju Partnerstwa Wschodniego w latach 2015-2022	249
2.1. Posiedzenie Partnerstwa Wschodniego na szczycie w Rydze (21-22 maja 2015 r.)	249
2.2. Ustanowienie strefy wolnego handlu między UE a Ukrainą.....	252
2.3. Posiedzenie Partnerstwa Wschodniego na szczycie w Brukseli (24 listopada 2017 r.) 256	
2.4. Liberalizacja reżimu wizowego między Ukrainą i Gruzją a UE	259
3. Następstwa agresji militarnej Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 r.	262
3.1. Od aneksji Krymu do pełnowymiarowej agresji Rosji na Ukrainę	262
3.2. Wojna rosyjsko-ukraińska	269
Konkluzje	275
Zakończenie	279
Bibliografia	289
Summary	355
Indeks osób	357

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH SKRÓTÓW

- APEC** – *Asia-Pacific Economic Cooperation* (Współpraca Gospodarcza Azji i Pacyfiku, także: Rada Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku)
- ASEAN** – *Association of South East Asian Nations* (Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej)
- ASEM** – *Asia-Europe Meeting* (Forum Państw Azji i Europy, także: Forum Azja-Europa, międzyregionalny dialog Azja-Europa)
- BRICS** – *Brazil, Russia, India, China and South Africa* (grupa państw – Brazylii, Rosji, Indii, Chin i Republiki Południowej Afryki)
- CARDS** – *Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization* (Pomoc Wspólnotowa na rzecz Odbudowy, Rozwoju i Stabilizacji)
- COW** – Centralnoazjatycka Organizacja Współpracy
- DCFTA** – *Deep and Comprehensive Free Trade Agreement* (Umowa o pogłębionej i kompleksowej strefie wolnego handlu)
- EaUG** – Eurazjatycka Unia Gospodarcza
- EaWG** – Eurazjatycka Wspólnota Gospodarcza
- EIDHR** – *European Initiative for Democracy and Human Rights* (Europejska Inicjatywa dla Demokracji i Praw Człowieka)
- EIS** – Europejski Instrument Sąsiedztwa
- EISP** – Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa
- EPBiO** – Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony
- EPS** – Europejska Polityka Sąsiedztwa
- Euronest** – *Euronest Parliamentary Assembly* (Zgromadzenie Parlamentarne Euronest funkcjonujące w ramach programu Partnerstwa Wschodniego)
- FR** – Federacja Rosyjska
- GATT** – *General Agreement on Tariffs and Trade* (Układ Ogólny w sprawie Taryf Celnych i Handlu)

- GUAM** – grupa państw – Gruzji, Ukrainy, Azerbejdżanu i Mołdawii
- GUUAM** – grupa państw – Gruzji, Ukrainy, Uzbekistanu, Azerbejdżanu i Mołdawii
- INTERREG** – *Interregional cooperation program* (Program współpracy międzyregionalnej)
- KBWE** – Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
- KE** – Komisja Europejska
- MEDA** – *Measure D’Accompagnement* (program wsparcia Unii Europejskiej dla partnerów śródziemnomorskich)
- NACC** – *North Atlantic Cooperation Council* (Północnoatlantycka Rada Współpracy)
- NAFTA** – *North American Free Trade Agreement* (Północnoamerykański Układ Wolnego Handlu)
- NATO** – *North Atlantic Treaty Organization* (Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, także: Sojusz Północnoatlantycki)
- OBWE** – Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
- ONZ** – Organizacja Narodów Zjednoczonych
- OUBZ** – Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym
- PdM** – Partnerstwo dla Modernizacji
- PE** – Parlament Europejski
- PEM** – *Regional Convention on pan-Euro-Mediterranean preferential rules of origin* (Regionalna konwencja w sprawie paneurośródziemnomorskich preferencyjnych reguł pochodzenia)
- PdP** – Partnerstwo dla Pokoju
- PHARE** – *Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies* (Polsko-Węgierski Program na rzecz Restrukturyzacji Gospodarek)
- RE** – Rada Europejska
- SOFA** – *Status of Forces Agreement* (Porozumienie o statusie sił zbrojnych)
- SORT** – *Strategic Offensive Reductions Treaty* (Traktat o redukcji strategicznych potencjałów ofensywnych)
- SOW** – Szanghajska Organizacja Współpracy
- START** – *Strategic Arms Reduction Treaty* (Układ o redukcji broni strategicznych)
- TACIS** – *Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States* (Program Pomocy Technicznej dla Wspólnoty Niepodległych Państw)
- TAIEX** – *Technical Assistance and Information Exchange Instrument* (Instrument pomocy technicznej i wymiany informacji)
- TUE** – Traktat o Unii Europejskiej

Twinning – *European Union instrument for institutional cooperation between Public Administrations of EU Member States and partner countries* (Instrument Unii Europejskiej na rzecz współpracy instytucjonalnej między administracjami publicznymi państw członkowskich UE oraz krajów partnerskich)

UDT – Uproszczony dokument tranzytowy

UE – Unia Europejska

UEA – Unia Eurazjatycka

USA – *United States of America* (Stany Zjednoczone Ameryki)

WE – Wspólnota Europejska

WNP – Wspólnota Niepodległych Państw

WPBiO – Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony

WPG – Wspólna Przestrzeń Gospodarcza

WPZiB – Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa

WTC – Wspólna Taryfa Celną

WTO – *World Trade Organization* (Światowa Organizacja Handlu)

ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

WSTĘP

Niniejsza monografia powstała na podstawie rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Janusza Węca i obronionej we wrześniu 2019 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Zmiany, które zaszły w najbliższym otoczeniu Unii Europejskiej (UE) po jej rozszerzeniu w 2004 r., znacznie wpłynęły na poczucie bezpieczeństwa na kontynencie europejskim. Takie wydarzenia, jak wojna w Syrii, kryzys migracyjny, aneksja Krymu przez Rosję i wojna na Ukrainie, wywołały ożywioną dyskusję zarówno w środowisku politycznym, jak i naukowym. Podjęto wiele badań, w ramach których próbowano zdiagnozować przyczyny ich wystąpienia lub zaproponować rozwiązanie poszczególnych z nich. Dla autorki przy tym szczególne zainteresowanie naukowe wzbudziło stanowisko Federacji Rosyjskiej wobec wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS), a mianowicie programu Partnerstwa Wschodniego zakładającego rozwój współpracy w różnych dziedzinach między sześcioma republikami byłego Związku Radzieckiego (Armenią, Azerbejdżanem, Białorusią, Gruzją, Mołdawią i Ukrainą) a Unią Europejską. Zagadnienie to jest o tyle ważne, iż pozwala z jednej strony zanalizować poszczególne etapy kształtowania stosunków między powyższymi państwami i UE, natomiast z drugiej strony zbadać postawę władz Rosji zarówno wobec przestrzeni poradzieckiej, jak i regionalnego wymiaru EPS skierowanego do wschodnich państw sąsiedzkich UE. Analiza tego także bardzo aktualnego problemu wpisuje się w trwającą obecnie na forum Unii Europejskiej debatę na temat wyzwań i zagrożeń dla bezpieczeństwa w Europie (m.in. klimatycznego, energetycznego i militarnego), sposobów ich rozwiązania, a także przyszłości rozwoju współpracy między UE a państwami – adresatami programu Partnerstwa Wschodniego, jak również dwustronnych relacji z Federacją Rosyjską. Ponadto autorka zauważyła, że mimo aktualności tego tematu w ostatnim czasie stosunkowo mało pojawiło się opracowań polskojęzycznych na temat Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, przy czym żadne z nich nie zostało poświęcone analizie jej wymiaru wschodniego z perspektywy Federacji Rosyjskiej. Najczęściej autorzy tych publikacji skupiali się na celach, zadaniach i przesłan-

kach ustanowienia EPS oraz Partnerstwa Wschodniego ujętych z punktu widzenia UE lub teoretycznych aspektach funkcjonowania tych inicjatyw. W związku z tym autorka starała się uzupełnić przeprowadzone do tej pory badania analizą powyższego problemu. Należy jednak zaznaczyć, że odnosi się ona jedynie do oficjalnego stanowiska Rosji reprezentowanego przez poszczególnych przedstawicieli lub organy władzy państwowej, pomijając przy tym dyskusję prowadzoną w środkach masowego przekazu i ośrodkach analitycznych na temat znaczenia EPS i jej wymiaru wschodniego dla Federacji Rosyjskiej.

Cele, hipotezy i pytania badawcze

Podstawowym celem badawczym monografii jest analiza stanowiska Rosji wobec wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa w latach 2004–2022, w szczególności wobec programu Partnerstwa Wschodniego oraz jego beneficjentów, czyli Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy. Drugim celem jest zbadanie roli i miejsca tychże państw w polityce zagranicznej Rosji oraz procesach integracyjnych zachodzących na obszarze poradzieckim. Kolejnym celem badawczym jest ocena współpracy UE z Armenią, Azerbejdżanem, Białorusią, Gruzją, Mołdawią i Ukrainą w ramach programu Partnerstwa Wschodniego oraz prognoza jego dalszego rozwoju. W ten sposób autorka nieco szerzej ujęła problem badawczy i określiła czynniki wpływające na stanowisko Rosji wobec wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa.

Cezurą początkową pracy jest rok 2004, kiedy to Komisja Europejska ogłosiła dokument strategiczny na temat Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, który jeszcze w tym samym roku został zatwierdzony przez Radę Unii Europejskiej oraz Radę Europejską, zaś cezurę końcową stanowi rok 2022, w którym Rosja dokonała pełnowymiarowej agresji zbrojnej na Ukrainę. Istotne znaczenia dla analizowanego zagadnienia miały również wydarzenia, do jakich doszło w 2013 r. Wpłynęły one bowiem znacząco na rozwój stosunków między UE a beneficjentami Partnerstwa Wschodniego, kształt dwustronnych relacji pomiędzy Unią Europejską a Rosją, a także charakter współpracy pomiędzy Federacją Rosyjską a republikami postsowieckimi (przede wszystkim Ukrainą i Armenią). Otóż w listopadzie 2013 r. ówczesne władze Ukrainy podczas posiedzenia Partnerstwa Wschodniego na szczycie zawiesiły podpisanie układu stowarzyszeniowego z UE, co pociągnęło za sobą wybuch masowych protestów społecznych w tym kraju. W ślad za tym Armenia podjęła podobną decyzję o wycofaniu się z podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE, a następnie oświadczyła, że przystępuje do Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej (EaUG) utworzonej z inicjatywy

Rosji. Również władze Azerbejdżanu postanowiły wstrzymać prace nad finalizacją negocjacji w sprawie zawarcia umowy stowarzyszeniowej z UE. W wyniku tych wydarzeń pojawiło się pytanie o skuteczność Partnerstwa Wschodniego, gdyż aż trzech beneficjentów programu zrezygnowało z podpisania z UE dwustronnych umów stowarzyszeniowych.

Autorka sformułowała pięć hipotez badawczych, które zostaną poddane weryfikacji w niniejszej analizie. Pierwsza z nich opiera się na założeniu, że republiki postsowieckie zajmują priorytetowe miejsce w rosyjskiej polityce zagranicznej oraz są postrzegane przez Rosję jako własna strefa wpływów, w związku z czym Europejska Polityka Sąsiedztwa i program Partnerstwa Wschodniego UE są odbierane przez Moskwę jako zagrożenie dla rosyjskich interesów w tym regionie. Druga hipoteza bazuje na przekonaniu, że po 2013 r. stanowisko Rosji wobec EPS i inicjatywy Partnerstwa Wschodniego ulegało stopniowemu zaostrzeniu w miarę postępowania zacieśniania współpracy państw poradzieckich z UE poprzez ustanowienie stowarzyszenia politycznego i pogłębioną integrację gospodarczą. Trzecia hipoteza stanowi, że nastawienie Rosji wobec szeroko rozumianej Europejskiej Polityki Sąsiedztwa było o wiele mniej krytyczne aniżeli wobec jej egzemplifikacji w postaci programu Partnerstwa Wschodniego, ponieważ program ten zakładał nie tylko zacieśnienie współpracy gospodarczej jego beneficjentów z Unią Europejską (ustanowienie pogłębionych i kompleksowych stref wolnego handlu), ale także przeprowadzenie głębokich reform ustrojowych w tychże państwach. Czwarta hipoteza opiera się na założeniu, że najwięcej uwagi spośród wszystkich beneficjentów Partnerstwa Wschodniego władze rosyjskie poświęcają Ukrainie, ponieważ zajmuje ona szczególne miejsce w polityce zagranicznej Rosji z powodu więzi historycznych, gospodarczych czy handlowych, ale przede wszystkim ze względu na jej duże znaczenie geopolityczne (m.in. dostęp do Morza Czarnego, bogate zasoby surowców naturalnych, położenie między Rosją oraz państwami należącymi do UE i NATO). Piąta hipoteza badawcza zakłada, że Rosja w celu wzmocnienia swojej roli w przestrzeni poradzieckiej oraz pozycji na arenie międzynarodowej odwołuje się w swych działaniach wobec państw „bliskiej zagranicy” zarówno do instrumentów *soft power* (w tym dialogu politycznego, zacieśnienia współpracy w ramach różnych projektów integracyjnych – Wspólnoty Niepodległych Państw, Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej), jak i narzędzi *hard power* (m.in. nacisków energetycznych, embarga handlowego, siły militarnej), dążąc jednocześnie do ograniczenia obecności innych podmiotów międzynarodowych (w tym NATO i UE) na obszarze poradzieckim. Oznacza to, że polityka zagraniczna Rosji wobec byłych republik postsowieckich opiera się głównie na założeniach realizmu klasycznego.

W ślad za tym autorka sformułowała następujące pytania badawcze: Jak zmieniały się kierunki polityki zagranicznej Rosji od rozpadu Związku Radzieckiego do chwili obecnej?

Jakie miejsce w rosyjskiej polityce zagranicznej zajmowały republiki byłego ZSRR? W jaki sposób rozwijały się procesy integracyjne w tzw. przestrzeni poradzieckiej oraz jakie było ich znaczenie dla polityki zagranicznej Rosji? Jaką rolę odgrywała Unia Europejska jako uczestnik stosunków międzynarodowych? Jakie były cele, założenia oraz instrumenty Europejskiej Polityki Sąsiedztwa oraz Partnerstwa Wschodniego? Czy Rosja jako państwo sąsiedzkie Unii uczestniczyła w powyższych inicjatywach oraz jakie są podstawy prawne unijno-rosyjskich stosunków? Jakie było stanowisko Rosji wobec rozwoju współpracy między Unią Europejską a poszczególnymi republikami poradzieckimi w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i Partnerstwa Wschodniego w latach 2004–2022? W jaki sposób to stanowisko uległo zmianie po 2013 r. i pod wpływem których uwarunkowań?

Struktura pracy

Oparta na zaprezentowanych wyżej celach badawczych struktura monografii składa się z pięciu rozdziałów. W każdym z nich autorka starała się zachować odpowiedni układ chronologiczny, by tym samym najlepiej przedstawić przebieg poszczególnych procesów oraz określić związek między podjętymi decyzjami i ich wpływem na określone wydarzenia. Przedmiotem pierwszego rozdziału jest ewolucja rosyjskiej polityki zagranicznej w latach 1991–2022. W tym celu analizie poddane zostały założenia aż pięciu oficjalnych koncepcji polityki zagranicznej Rosji z lat: 1993, 2000, 2008, 2013 i 2016, a także koncepcji bezpieczeństwa narodowego oraz doktryn wojennych. Drugi rozdział poświęcony został procesom integracyjnym na obszarze poradzieckim, w szczególności inicjatywom zacieśnienia współpracy politycznej, gospodarczo-handlowej oraz w sferze bezpieczeństwa między państwami należącymi niegdyś do ZSRR, w tym Wspólnoty Niepodległych Państw, Szanghajskiej Organizacji Współpracy, Unii Celnej, Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej, jak również Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. W rozdziale trzecim przedstawione zostały teoretyczne uwarunkowania aktywności Unii Europejskiej w stosunkach międzynarodowych, a następnie cele i zasady realizacji Europejskiej Polityki Sąsiedztwa oraz Partnerstwa Wschodniego.

W rozdziale czwartym dokonano analizy podstaw prawnych współpracy Unii Europejskiej z Rosją, reakcji władz rosyjskich na rozszerzenie UE w latach 2004 i 2007, a także postawy Rosji wobec Europejskiej Polityki Sąsiedztwa oraz Partnerstwa Wschodniego w latach 2004–2012. Natomiast w rozdziale piątym przedstawiono ewolucję stanowiska Rosji wobec wymiaru wschodniego UE w latach 2013–2022 oraz następstwa jej agresji na

Ukrainę w latach 2014–2022. Przedmiotem analizy dokonanej w obu tych rozdziałach były oficjalne dokumenty rosyjskie, zawierające stanowiska i opinie reprezentowane przez prezydenta Rosji, Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Dumę Państwową Federacji Rosyjskiej, jak również inne organy władzy państwowej.

Metodologia

Proces przygotowania monografii został oparty na modelu powszechnie stosowanym w naukach społecznych. Najpierw autorka określiła problem badawczy, a także zdefiniowała główne cele badawcze. Kolejnym etapem było sformułowanie pytań badawczych i hipotez, które zostały przedstawione wyżej. Dalsze kroki polegały na zgromadzeniu tekstów źródłowych oraz niezbędnych danych, a także literatury z zakresu analizowanego problemu. Po skompletowaniu materiału badawczego autorka przystąpiła do jego analizy i interpretacji. Następnie na podstawie zebranego materiału dokonała weryfikacji hipotez. W tym celu przyjęto następujące założenia teoretyczne i metodologiczne.

Do wyjaśnienia polityki zagranicznej Rosji wobec obszaru poradzieckiego wykorzystana została teoria stosunków międzynarodowych, która zrodziła się w latach 40. i 50. XX w., a mianowicie realizm¹. Po II wojnie światowej był on głównym paradygmatem stosowanym do analizy rzeczywistości międzynarodowej. Niemniej jednak po zakończeniu „zimnej wojny” oraz zintensyfikowaniu procesów integracyjnych w poszczególnych regionach świata jego znaczenie znacznie osłabło². Mimo to dla wyjaśnienia zachowania niektórych państw na arenie międzynarodowej nurt realistyczny wciąż pozostaje aktualny. Ponadto badacze wymieniają różne jego odmiany, m.in.: realizm klasyczny, neorealizm³, realizm neokla-

---

¹ J. Czaputowicz, *Mapa współczesnego realizmu: realizm klasyczny, neorealizm, realizm neoklasyczny*, [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych. Założenia i zastosowanie badawcze*, red. E. Haliżak, J. Czaputowicz, Warszawa 2014, s. 26.

² J.W. Legro, A. Moravcsik, *Is Anybody Still a Realist?*, „International Security” vol. 24, 1999, no. 2.

³ Neorealizm (realizm strukturalny) – przedstawiciele tego nurtu realizmu politycznego (m.in. Kenneth Waltz), wyjaśniając stosunki między państwami, skupiają się na strukturze systemu międzynarodowego. Zgodnie z jego założeniami, największy wpływ na politykę zagraniczną państw ma ich miejsce w strukturze systemu międzynarodowego. Siła państwa jest postrzegana jako zbiór różnych jego zdolności oraz umiejętność ich wykorzystywania do wywierania wpływu na innych uczestników systemu; por. J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007, s. 176–184; Zob. K.N. Waltz, *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010; K.N. Waltz, *Structural Realism after the Cold War*, „International Security” vol. 25, 2000, no. 1.

syczny⁴, realizm strategiczny⁵. Podstawę rozważań w monografii będzie stanowił realizm klasyczny, którego głównymi przedstawicielami są Hans Morgenthau⁶ i Reinhold Niebuhr⁷. Pomijając dogłębną jego analizę, należy wskazać na najważniejsze założenia tego nurtu. Według zwolenników realizmu klasycznego, państwo jest głównym podmiotem stosunków międzynarodowych, który realizuje politykę zagraniczną, opierając się na własnym interesie narodowym, rozumianym w kategoriach potęgi. Ugrupowania regionalne są postrzegane instrumentalnie, co oznacza, że państwa najsilniejsze wykorzystują je do realizacji własnych interesów, tj. zapewnienia bezpieczeństwa, wzmocnienia wpływów i zwiększenia własnej potęgi. Natomiast państwa słabe są przedmiotem rywalizacji o wpływy między potęgami oraz są wykorzystywane do wdrażania ich celów. Państwa przedstawiają podejmowane przez nie działania i cele tak, by móc udowodnić ich zgodność z uniwersalnymi zasadami moralnymi, które muszą być dostosowane do konkretnych okoliczności, czasu i miejsca. Duże znaczenie w stosunkach między państwami ma siła, która pozwala jednemu z nich sprawować kontrolę nad innymi. Na siłę tę składają się takie czynniki, jak: położenie geograficzne, zasoby naturalne, przemysł, liczba ludności, siły zbrojne (wymierne), a także charakter i morale narodu, jakość przywództwa (niewymierne). H. Morgenthau przekonywał ponadto, że polityka opiera się na obiektywnych prawach wywodzących się z natury

---

⁴ Realizm neoklasyczny – jego zwolennicy (m.in. William C. Wohlforth, Thomas Christensen, Randall Schweller i Fareed Zakaria) uznają, że zasady działania państw na arenie międzynarodowej, a w szczególności skuteczność ich reakcji na wyzwania zewnętrzne w dużej mierze zależy od systemów wewnętrznych tych państw, w tym „od relacji państwa ze społeczeństwem i wewnętrznego procesu politycznego”; por. J. Czaputowicz, *Mapa współczesnego realizmu*, op. cit., s. 32. Im potęga państw staje się większa, tym aktywniej angażują się one w kształtowanie środowiska zewnętrznego, opierając się na własnych interesach narodowych, które „zależą od ich potęgi, stopnia kontroli sprawowanej nad społeczeństwem, ideologii oraz ambicji i osobowości przywódców”; por. *ibidem*; Zob. M. Kaczmarski, *Realizm neoklasyczny*, [w:] *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. R. Zięba, S. Bieleń, J. Zając, Warszawa 2015, s. 13–27; M. Kozub – Karkut, *Realizm neoklasyczny – główne założenia i możliwości*, [w:] *Teoria realizmu w nauce*, op. cit., s. 43–52; G. Rose, *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, „World Politics” vol. 51, 1998, no. 1.

⁵ Realizm strategiczny – jego przedstawiciele (m.in. Thomas Schelling) skupiają się na procesie podejmowania decyzji w polityce zagranicznej, która jest postrzegana w kategoriach racjonalności i instrumentalności. Zgodnie z założeniami tego nurtu, polityka zagraniczna opiera się na określonej strategii, która zakłada realizację własnych interesów i maksymalizację korzyści, w tym poprzez stosowanie siły w sposób inteligentny (tj. zmuszanie do działania odpowiadającego naszym interesom). Możliwe jest również wykorzystanie sił zbrojnych w celu wywarcia nacisku; por. J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych*, op. cit., s. 100–102.

⁶ Zob. H.J. Morgenthau, *Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój*, Warszawa 2010.

⁷ R. Niebuhr, *Moral Man and Immoral Society. A Study in Ethics and Politics*, New York 1960.

ludzkiej, która zakłada dążenie jednego do dominacji nad innymi. System międzynarodowy charakteryzuje się zatem stałą rywalizacją w sferze bezpieczeństwa, a gwarancją jego stabilności jest równowaga sił, która nie pozwala jednemu państwu uzyskać przewagi nad pozostałymi krajami⁸. Jak stwierdził Tomasz G. Grosse, „o stabilizacji w stosunkach międzynarodowych można mówić na przykład wtedy, kiedy główne mocarstwa osiągają poziom wzajemnej równowagi potencjałów, stanowiąc tzw. porządek wielobiegunowy. Narzucają one ład międzynarodowy, w ramach którego realizują własne interesy, a jednocześnie wzajemnie kontrolują swoje strefy wpływów i potencjały rywali”⁹. Dużą wagę realiści przywiązują do siły militarnej. Według H. Morgenthaua politykę zagraniczną państw można podzielić na trzy typy: politykę zachowawczą polegającą na utrzymaniu siły, istniejącego porządku międzynarodowego; politykę imperialną zakładającą powiększenie siły, zmianę systemu międzynarodowego poprzez wzmocnienie własnej potęgi; politykę prestiżu opierającą się na manifestacji siły, prezentowaniu swojej potęgi w celu zwiększenia pozycji państwa w oczach innych uczestników stosunków międzynarodowych¹⁰.

W monografii wykorzystano następujące metody i techniki badawcze. Po pierwsze, analiza etapów rozwoju poszczególnych procesów oraz ich przyczyn została przeprowadzona na podstawie metody historycznej (zwanej również genetyczną). Znalazła ona zastosowanie w szczególności do opisu i wyjaśnienia ewolucji polityki zagranicznej Rosji po rozpadzie ZSRR, rozwoju procesów integracyjnych na obszarze poradzieckim, a także przesłanek oraz przebiegu prac nad koncepcją Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i programem Partnerstwa Wschodniego. Opis tych zjawisk pozwolił lepiej zrozumieć, które uwarunkowania oraz w jaki sposób wpłynęły na przebieg poszczególnych wydarzeń, a tym samym trafniej zidentyfikować związki przyczynowo-skutkowe pomiędzy nimi.

Po drugie, w celu zbadania stanowiska Federacji Rosyjskiej wobec Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i Partnerstwa Wschodniego oraz procesów zachodzących na obszarze poradzieckim została wykorzystana jakościowa metoda analizy źródeł, takich jak: oświadczenia Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji oraz Dumy Państwowej, stenogramy z posiedzeń Dumy Państwowej, wywiady, artykuły i wystąpienia poszczególnych przedstawicieli władz

⁸ J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych*, op. cit., s. 76–81; idem, *Teorie integracji europejskiej*, Warszawa 2018, s. 103–106; idem, *Mapa współczesnego realizmu*, op. cit., s. 26–28; T.G. Grosse, *Europa na rozdrożu*, Warszawa 2008, s. 62–66; B. Piskorska, *Soft power w polityce UE wobec państw Partnerstwa Wschodniego*, Lublin 2017, s. 106–109.

⁹ T.G. Grosse, *Europa na rozdrożu*, op. cit., s. 63.

¹⁰ J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych*, op. cit., s. 78; H.J. Morgenthau, op. cit., s. 68–76, 99–111.

państwowych, m.in. prezydenta, ministra spraw zagranicznych, deputowanych oraz rosyjskich dyplomatów. Metodę tę zastosowano także do przedstawienia ewolucji rosyjskiej polityki zagranicznej poprzez analizę treści koncepcji polityki zagranicznej, koncepcji bezpieczeństwa narodowego, doktryn wojennych oraz innych dokumentów o charakterze strategicznym (np. *Kursu strategicznego Rosji wobec państw-uczestników Wspólnoty Niepodległych Państw*). W nieco mniejszym stopniu została ona również wykorzystana w celu zbadania stanowiska instytucji unijnych i ich przedstawicieli oraz rządów państw członkowskich UE w sprawie współpracy z państwami sąsiedzkimi w Europie Wschodniej.

Po trzecie, w celu porównania stanowiska Rosji wobec wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa w latach 2004–2012 oraz 2013–2022 zastosowano metodę komparatystyczną¹¹. Pozwoliło to określić podobieństwa i różnice pomiędzy podejściem Rosji wobec wymiaru wschodniego EPS w tych dwóch okresach¹².

Baza źródłowa, stan badań i terminologia

Bazę źródłową monografii stanowią oficjalne dokumenty organów władzy Rosji oraz instytucji UE, jak również dwustronne i wielostronne porozumienia regulujące współpracę między poszczególnymi państwami. W pierwszej kolejności przedmiotem analizy były koncepcje

---

¹¹ M. Read, D. Marsh, *Łączenie metod ilościowych z jakościowymi*, [w:] *Teorie i metody w naukach politycznych*, red. D. Marsh, G. Stoker, Kraków 2006, s. 251–269. Zob. J. Bajer, *Badania porównawcze w politologii: zagadnienia metodologiczne*, „*Studia Politicae Universitatis Silesiensis*” t. 8, 2012, s. 15–48; A. Lijphart, *Comparative Politics and the Comparative Method*, „*The American Political Science Review*” vol. 65, 1971, no. 3, s. 682–693; S. Gebethner, *Metoda i badania porównawcze w naukach politycznych*, [w:] *Metodologiczne i teoretyczne problemy nauk politycznych*, red. K. Opałek, Warszawa 1975, s. 152–186; D. Collier, *The Comparative Method*, [w:] *Political Science: The State of the Discipline II*, ed. by A.W. Finifter, Washington 1993, s. 105–119.

¹² Przy pomocy tej metody autorka starała się także sformułować uogólnienia (rozumowanie indukcyjne) na temat zasad i instrumentów stosowanych przez Rosję w stosunkach z republikami byłego Związku Radzieckiego oraz ogólnego kształtu rosyjskiej polityki zagranicznej, a następnie wyjaśnić ją w kontekście omówionego wyżej podejścia realistycznego. Metoda komparatystyczna została również zastosowana w podrozdziale 3. rozdziału V do porównania reakcji Zachodu na naruszenie przez Rosję integralności terytorialnej Ukrainy w latach 2014–2021 oraz rozpoczęcie przez Moskwę pełnowymiarowej inwazji na terytorium państwa ukraińskiego 24 lutego 2022 r. W zakończeniu autorka odwołała się do metody prognostycznej, by na podstawie przeprowadzonej w pracy analizy określić perspektywę funkcjonowania Partnerstwa Wschodniego i kształtowania współpracy między Unią Europejską i państwami sąsiedzkimi. Szerzej na temat metody prognostycznej por. M. Sułek, *Metody i techniki badań stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2004, s. 131–138.

polityki zagranicznej Rosji z lat 1993, 2000, 2008, 2013 oraz 2016, koncepcje bezpieczeństwa narodowego z lat 1997 i 2000, strategię bezpieczeństwa narodowego z 2009 r., 2015 r. i 2021 r., doktryny wojenne z 2000 r., 2010 r. i 2014 r., a także inne dokumenty wewnętrzne Federacji Rosyjskiej określające kierunki działań na arenie międzynarodowej. Omawiając je, autorka korzystała m.in. z polskojęzycznego zbioru dokumentów pod redakcją Czesława Mojsiewicza¹³ oraz rosyjskojęzycznej chrestomatii *Внешняя политика и безопасность современной России 1991–2002*¹⁴. Ponadto dla zrozumienia przebiegu procesów integracyjnych na obszarze poradzieckim wykorzystane zostały dwu- i wielostronne umowy, traktaty oraz deklaracje, w tym m.in. *Porozumienie o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw*, *Deklaracja o utworzeniu Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, *Umowa o utworzeniu Stowarzyszenia Rosji i Białorusi*, *Układ o Bezpieczeństwie Zbiorowym* oraz *Traktat o utworzeniu Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej*. Niezwykle cenne dla analizy problemu badawczego okazały się oświadczenia i stenogramy z posiedzeń Dumy Państwowej, wystąpienia, artykuły oraz wywiady z poszczególnymi przedstawicielami władz rosyjskich, jak również inne komunikaty lub komentarze pozwalające przeprowadzić bardziej dogłębną analizę stanowiska Rosji wobec wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa UE.

Wśród dokumentów opracowanych przez instytucje UE duże znaczenie miały m.in. dokumenty Komisji Europejskiej (KE), Parlamentu Europejskiego (PE) i Rady Unii Europejskiej. Oprócz tego analizie poddane zostały deklaracje końcowe z posiedzeń Partnerstwa Wschodniego w latach 2009, 2011, 2013, 2015, 2017 oraz 2021, wspólne strategię i umowy międzynarodowe regulujące stosunki UE z podmiotami trzecimi, a także wiele innych dokumentów pozwalających lepiej zrozumieć istotę Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i Partnerstwa Wschodniego, jak również przebieg procesu zacieśnienia współpracy między UE a państwami poradzieckimi.

Bazę źródłową monografii uzupełniła literatura przedmiotu. W przypadku analizy polityki zagranicznej Rosji oraz procesów integracyjnych na obszarze byłego ZSRR szczególne znaczenie mają monografie Agaty Włodkowskiej-Bagan, Ireneusza Topolskiego, Stanisława Bielenia, Katarzyny Czerewacz-Filipowicz, Joachima Dieca¹⁵. Na uwagę

¹³ C. Mojsiewicz, *Wspólnota Niepodległych Państw*, Poznań 2000.

¹⁴ *Внешняя политика и безопасность современной России 1991–2002*, сост. Т.А. Шаклеина, Москва 2002.

¹⁵ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, Toruń 2006; A. Włodkowska-Bagan, *Rywalizacja mocarstw na obszarze poradzieckim*, Warszawa 2013; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec państw Europy Wschodniej*, Lublin 2013; S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006; K. Czerewacz-Filipowicz, *Regionalizm i regionalizacja w Euroazjatyckiej*

zasługują również opracowania zbiorowe pod redakcją Tomasza Kapuśniaka, Andrzeja Czarnockiego i Ireneusza Topolskiego, Walentego Baluka, Stanisława Bielenia i Macieja Rasia, jak również Roberta Potockiego, Marcina Domagały, Przemysława Sieradzana, Marcina Kaczmarskiego, Justyny Zajac, Ernesta Wyciszkieвича, Agaty Włodkowskiej-Bagan, Tomasza Stępniewskiego¹⁶.

Na temat rozwoju współpracy między UE a jej państwami sąsiedzkimi, zwłaszcza wschodnimi partnerami w ostatnich latach powstało wiele prac analizujących cele i zasady funkcjonowania Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i Partnerstwa Wschodniego, jak również rozwój stosunków partnerskich z takimi republikami, jak Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Gruzja, Mołdawia i Ukraina. Wśród najważniejszych monografii należy w pierwszej kolejności wymienić prace Pauli Marcinkowskiej, Igora Lyubashenki i Agnieszki Cianciary, Adriany Kalickiej-Mikołajczyk i Olgi Barburskiej¹⁷. Na uwagę zasługują także opracowania zbiorowe poświęcone powyższej tematyce, które zostały opublikowane pod redakcją Józefa M. Fiszer, Marka Pietrasia, Katarzyny Stachurskiej-Szczesiak i Justyny Misiągiewicz, Andrzeja Szeptyckiego, Janusza Sawczuka¹⁸. Duże znaczenie dla lepszego zrozumienia

---

Unii Gospodarczej. Wpływ EAUG na integrację handlową państw członkowskich z gospodarką światową, Białystok 2016; J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji u zarania trzeciego tysiąclecia*, t. 1, *Doktryna rosyjskiej polityki zagranicznej. Partnerzy najbliżsi i najdalsi*, Kraków 2015.

- ¹⁶ *Wspólnota Niepodległych Państw: fragmemacja – bezpieczeństwo – konflikty etniczne*, red. T. Kapuśniak, t. 1, Lublin–Warszawa 2011; *Federacja Rosyjska–Wspólnota Niepodległych Państw*, red. T. Kapuśniak, t. 2, Lublin–Warszawa 2011; *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006; *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, red. W. Baluk, Wrocław 2008; *Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bielen, M. Raś, Warszawa 2008; *Konflikt kaukaski w 2008 roku*, red. R. Potocki, M. Domagała, P. Sieradzan, Warszawa 2012; *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Polska – Europa – Świat. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Ziębie z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. J. Zajac, A. Włodkowska-Bagan, M. Kaczmarski, Warszawa 2015; *Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki międzypaństwowe na obszarze postsowieckim*, red. E. Wyciszkievicz, Warszawa 2008; *Rosja wobec państw Europy Środkowej i Wschodniej: zagrożenia pozamilitarne*, red. T. Stępniewski, Lublin 2020.
- ¹⁷ P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa. Unia Europejska i jej sąsiedzi – wzajemne relacje i wyzwania*, Warszawa 2011; I. Lyubashenko, *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej wobec państw Europy Wschodniej*, Toruń 2012; A.K. Cianciara, *Partnerstwo Wschodnie 2009–2014. Geneza. Funkcjonowanie. Uwarunkowania*, Warszawa 2014; A. Kalicka-Mikołajczyk, *Ramy prawne i zasady unijnej Europejskiej Polityki Sąsiedztwa wobec partnerów wschodnich*, Wrocław 2013; O. Barburska, *Polityka wschodnia Unii Europejskiej jako część składowa polityki zagranicznej UE*, Warszawa 2018.
- ¹⁸ *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Geneza, doświadczenia, perspektywy*, red. J.M. Fiszer, Warszawa 2012; *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, red. M. Pietraś, K. Stachurska-Szczesiak, J. Misiągiewicz, Lublin 2012; *Między sąsiedztwem a integracją. Założenia, funkcjonowanie i perspektywy Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej*, red. A. Szeptycki, Warszawa 2011; *Partner-*

celów i zakresu udziału poszczególnych republik poradzieckich w Europejskiej Polityce Sąsiedztwa i programie Partnerstwa Wschodniego przyniosła lektura monografii autorstwa Piotra Bajora, Rafała Czachora oraz Tomasza Kapuśniaka¹⁹.

Należy również odnotować, że podczas przygotowania niniejszej monografii niezwykle istotne okazały się prace poświęcone roli odgrywanej przez Unię Europejską na arenie międzynarodowej. W pierwszej kolejności warto wymienić monografie Josepha S. Nye'a, Beaty Piskorskiej, Dariusza Milczarka, Jana Zielonki, Tomasza Grossego, Pawła Olszewskiego²⁰, a także opracowania zbiorowe pod redakcją Stanisława Parzymiesa, Anny Skolimowskiej²¹. W celu dogłębnego zbadania problemu poruszonego w rozprawie autorka odwołała się również do analiz i artykułów opublikowanych w czasopismach naukowych, w szczególności przygotowanych przez Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia.

Na rynku wydawniczym brakowało jednak dotąd monografii poświęconej dogłębnej analizie polityki Rosji wobec wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa UE, uwzględniającej ewolucję rosyjskiej polityki zagranicznej względem państw obszaru poradzieckiego oraz rozwój stosunków między UE a sześcioma beneficjentami Partnerstwa Wschodniego. Zagadnienie to jest niezmiernie ważne z punktu widzenia zmian zachodzących obecnie w najbliższym otoczeniu UE, dlatego też autorka podjęła się jego zbadania.

W monografii posługuje się ona różnymi terminami, których wyjaśnienie pozwoli lepiej zrozumieć znaczenie zawartych w tekście informacji. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na termin „obszar poradziecki”. Po rozpadzie ZSRR w ten sposób zaczęto określać 15 państw: Armenię, Azerbejdżan, Białoruś, Estonię, Gruzję, Kazachstan, Kirgistan, Litwę, Łotwę, Mołdawię, Rosję, Tadżykistan, Turkmenistan, Ukrainę i Uzbekistan.

---

stwo Wschodnie. *Wielka szansa Europy. Eastern Partnership. Great chance for Europe*, red. J. Sawczuk, Poznań–Chorzów 2011.

¹⁹ P. Bajor, *Kierunek Zachód. Polityka integracji europejskiej Ukrainy po 1991 roku*, Kraków 2015; R. Czachor, *Polityka zagraniczna Republiki Białoruś w latach 1991–2011. Studium politologiczne*, Polkowice 2011; T. Kapuśniak, *Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie*, Warszawa–Lublin 2008.

²⁰ J. Nye, *Bound to Lead. The Changing Nature of American Power*, New York 1990; idem, *Soft power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, tłum. J. Zaborowski, Warszawa 2007; B. Piskorska, *Soft power*, op. cit.; D. Milczarek, *Pozycja i rola Unii Europejskiej w stosunkach międzynarodowych. Wybrane aspekty teoretyczne*, Warszawa 2003; T.G. Grosse, *Pokryzysowa Europa. Dylematy Unii Europejskiej*, Warszawa 2018; idem, *Europa na rozdrożu*, op. cit.; P. Olszewski, *Unia Europejska w świecie. Od liberalizmu do realizmu*, Warszawa 2018.

²¹ *Dyplomacja czy siła? Unia Europejska w stosunkach międzynarodowych*, red. S. Parzymies, Warszawa 2009; *Normatywna potęga Unii Europejskiej w obliczu umiędzynarodowionych konfliktów wewnętrznych*, red. A. Skolimowska, Warszawa 2015.

Niemniej jednak po 2004 r. termin ten przestał być stosowany wobec Litwy, Łotwy i Estonii, które przystąpiły do UE i NATO. W związku z tym używane w pracy określenie „obszar poradziecki” nie dotyczy trzech państw bałtyckich, jak również Rosji, której stanowisko stanowi główny przedmiot badania w niniejszej monografii. Ponadto takie pojęcia, jak „region poradziecki”, „przestrzeń poradziecka”, „obszar byłego ZSRR”, „republiki poradzieckie” oraz „byłe republiki związkowe” są stosowane jako synonimy terminu „obszar poradziecki”. Należy także zauważyć, że przy analizie wydarzeń sprzed 2009 r. określenie to jest traktowane równoznacznie z terminem „obszar/przestrzeń WNP” lub „państwa WNP”, gdyż do tego czasu wszystkie 11 republik poradzieckich było jednocześnie członkami Wspólnoty Niepodległych Państw lub w inny sposób powiązane były z jej strukturami (w 2009 r. Gruzja oficjalnie wystąpiła z organizacji)²². Ponadto autorka zdecydowała się przyjąć równoznaczne traktowanie nazw państw i ich miast stołecznych w celu uniknięcia licznych powtórzeń. Używając zatem nazw takich miast, jak np. Moskwa, Kijów i Mińsk, autorka ma na myśli konkretne państwa. W podobny sposób stosowana jest nazwa miasta stołecznego Belgii – Brukseli (powszechnie nieformalnie postrzeganej jako stolica centrum decyzyjnego UE, w której swoją siedzibę ma m.in. Komisja Europejska, Rada UE, Rada Europejska). Jest ona używana dla synonimicznego określenia Unii Europejskiej.

Należy również zauważyć, że wraz z rosyjską agresją na Ukrainę w 2014 r. podjęta została naukowa dyskusja na temat jej prawnomiędzynarodowej klasyfikacji. Najczęściej w dyskursie naukowym i debacie publicznej do jej opisu w okresie od 2014 r. do 23 lutego 2022 r. stosowano termin „konfliktu zbrojnego” lub „wojny hybrydowej”. Z kolei od 24 lutego 2022 r. dość powszechne stało się określenie „wojny” lub „pełnowymiarowej inwazji”. W niniejszej książce autorka, używając powyższych terminów, uznaje, iż Rosja dokonała zbrojnej napaści na Ukrainę w 2014 r. i od tego czasu prowadzi przeciwko niej działania zbrojne kwalifikujące się jako międzynarodowy konflikt zbrojny (zgodnie z klasyfikacją międzynarodowego prawa humanitarnego)²³.

W monografii autorka dość często odwołuje się również do dokumentów w języku rosyjskim lub wypowiedzi przedstawicieli władz rosyjskich. W celu poprawnego zapisu ich tytułów, nazw rosyjskich partii politycznych oraz nazwisk i imion poszczególnych poli-

---

²² A. Włodkowska-Bagan, *Rywalizacja mocarstw*, op. cit., s. 15–16.

²³ P. Ochmann, J. Wojaś, *Prawne aspekty konfliktu zbrojnego na Ukrainie jako przykład wojny hybrydowej*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, nr 1, s. 283–302; eidem, *Współczesne znaczenie aktu wypowiedzenia wojny w kontekście konfliktu na wschodzie Ukrainy*, „Sprawy Międzynarodowe” 2015, nr 4, s. 93–105; R. Kuźniar et. al., *Agresja Rosji na Ukrainę – pierwsze dwa tygodnie wojny. Raport specjalny*, „Rocznik Strategiczny 2021/22” t. 27, 2022, s. 58.

tyków autorka z jednej strony stosuje powszechnie przyjęte w Polsce nazewnictwo oparte na dosłownym tłumaczeniu (np. *Содружество Независимых Государств* – Wspólnota Niepodległych Państw, *Концепция национальной безопасности Российской Федерации* – Koncepcja bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej, *Эдуард Шеварднадзе* – Eduard Szewardnadze, *Михаил Саакашвили* – Michail Saakaszwili, *Единая Россия* – „Jedna Rosja”), natomiast z drugiej strony opiera się na transliteracji na język polski, zwłaszcza w przypadku nazwisk i imion (np. *Виктор Илюхин* – Wiktor Iluchin, *Андрей Савельев* – Andriej Sawieljew, *Борис Грызлов* – Borys Gryzłow).

BIBLIOGRAFIA

I. Źródła

I.1. Dokumenty Unii Europejskiej

I.1.1. Traktaty i strategię

Agenda 2000 – Volume I – Communication: For a Stronger and Wider Union, DOC/97/6, Strasbourg, 15 July 1997.

Bezpieczna Europa w lepszym świecie. Europejska Strategia Bezpieczeństwa, Bruksela, 12 grudnia 2003 r., Biuro Bezpieczeństwa Narodowego RP, [on-line:] https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/strategia_bezpieczenstwa_ue_2003.pdf.

Common Strategy of the European Council of 19 June 2000 on the Mediterranean Region (2000/458/CFSP), „Official Journal of the European Communities” L, 2000, nr 183.

Common Strategy of the European Union of 4 June 1999 on Russia (1999/414/CFSP), „Official Journal of the European Communities” L, 1999, nr 157.

European Council Common Strategy of 11 December 1999 on Ukraine (1999/877/CFSP), „Official Journal of the European Communities” L, 1999, nr 331.

Globalna strategia na rzecz polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej, 10715/16, Bruksela, 28 czerwca 2016 r., [on-line:] <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10715-2016-INIT/pl/pdf>.

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, [w:] *Prawo Unii Europejskiej*, stan prawny 1 lutego 2014 r., Bielsko-Biała 2014.

Traktat o Unii Europejskiej, [w:] *Prawo Unii Europejskiej*, stan prawny 1 lutego 2014 r., Bielsko-Biała 2014.

I.1.2. Dokumenty Komisji Europejskiej

Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy. Strategy Paper, COM(2004) 373 final, Brussels, 12 May 2004.

- Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Black Sea Synergy – A New Regional Cooperation Initiative*, COM(2007) 160 final, Brussels, 11 April 2007.
- Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*, COM(2003) 104 final, Brussels, 11 March 2003.
- Joint Staff Working Document. Eastern Partnership – 20 Deliverables for 2020. Focusing on Key Priorities and Tangible Results*, SWD(2017) 300 final, Brussels, 9 June 2017.
- Joint Staff Working Document. Recovery, Resilience and Reform: Post 2020 Eastern Partnership Priorities*, SWD(2021) 186 final, Brussels, 2 July 2021.
- Komunikat Komisji dla Rady i Parlamentu Europejskiego w sprawie wzmocnienia Europejskiej Polityki Sąsiedztwa*, KOM(2006) 726 wersja ostateczna, Bruksela, 4 grudnia 2006.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. Partnerstwo Wschodnie*, {SEK(2008) 2974}, KOM(2008) 823 wersja ostateczna, Bruksela, 3 grudnia 2008.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady „Silna europejska polityka sąsiedztwa”*, KOM(2007) 774 wersja ostateczna, Bruksela, 5 grudnia 2007.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej i Rady. Opinia Komisji w sprawie wniosku Gruzji o członkostwo w Unii Europejskiej*, COM(2022) 405 final, Bruksela, 17 czerwca 2022.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej i Rady. Opinia Komisji w sprawie wniosku Republiki Mołdawii o członkostwo w Unii Europejskiej*, COM(2022) 406 final, Bruksela, 17 czerwca 2022.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej i Rady. Opinia Komisji w sprawie wniosku Ukrainy o członkostwo w Unii Europejskiej*, COM(2022) 407 final, Bruksela, 17 czerwca 2022.
- Making a Success of Enlargement. Strategy Paper and Report of the European Commission on the Progress towards Accession by Each of the Candidate Countries*, Brussels, 13 November 2001, [on-line:] https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2001/strategy_en.pdf.
- Strategic Plan 2020-2024. Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations – DG NEAR*, European Commission, [on-line:] https://ec.europa.eu/info/system/files/near_sp_2020_2024_en.pdf.
- Towards the Enlarged Union. Strategy Paper and Report of the European Commission on the Progress towards Accession by Each of the Candidate Countries*, COM(2002) 700 final, Brussels, 9 October 2002.

SUMMARY

Russia's Position Towards the Eastern Dimension of the European Union's European Neighbourhood Policy

The development of cooperation between the European Union (EU) and six post-Soviet republics (Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova and Ukraine) over the last two decades has evolved from the principles and mechanisms established under the European Neighborhood Policy (ENP) to instruments and processes initiated with the inauguration of the Eastern Partnership programme. However, from the very beginning, the participation of partner countries in both of the above-mentioned EU cooperation proposals was very different. Belarus was not interested in participating in them, and the position of Armenia and Azerbaijan was ambivalent, and thus three countries (Georgia, Moldova and Ukraine) took full advantage of the EU cooperation offer. In particular, they signed Association Agreements with the European Union, including Deep and Comprehensive Free Trade Areas, while committing themselves to internal political, economic and social reforms. In 2022, the prospect of EU membership was opened to them. In reaction to the rapprochement of Georgia, Moldova and Ukraine with the EU, the Russian Federation, treating the post-Soviet area as its own sphere of influence, used instruments such as political, economic and energy pressure, a trade embargo and military force against these countries. On the one hand, the Russian authorities emphasized the sovereign right of each state to develop relations with various partners, while on the other hand, they tried to limit the presence of Western structures in the post-Soviet area. Therefore, Moscow's position on the ENP and the Eastern Partnership was critical, although initially the EU's neighborhood policy was treated as a "natural aspiration" of the EU to establish a "forward-looking strategy for relations with the countries surrounding it". Nevertheless, over time, the ENP, and later also its eastern dimension in the form of the Eastern Partnership, began to be perceived by Russia as a threat to its own national interests, recognizing that their goal is to separate the aforementioned post-Soviet republics from the Russian Federation, and thus to

weaken its position in international relations. After 2013, this position was significantly strengthened. Russia's negative approach to the development of the eastern dimension of the ENP manifested itself in emphasizing that the aim of the Eastern Partnership is to actually subordinate the partner countries to EU policy, to include them in the EU's exclusive sphere of interest, and to transform them into an EU economic supplement, while drawing attention to the negative impact of association agreements on the economies of post-Soviet states.

In response to Russia's aggression against Ukraine, many states and international organizations have made efforts to restore international peace and stability. These were both diplomatic measures and financial and economic sanctions. In the years 2014–2021 their effectiveness was quite low, which allowed Russia to continue to successfully implement its strategy of deepening divisions between EU Member States and expanding its own sphere of influence, thus aiming at playing the role of a global power; after the Kremlin launched a full-scale invasion of Ukraine, the response of the West was more decisive, which contributed to the failure of Moscow's actions so far, as countries such as Ukraine, Georgia and Moldova are more interested in rapprochement with the EU and NATO, while Russia's position is undermined not only by the West, but also by its strategic partners. Nevertheless, the actions taken by the EU are still characterized by a certain caution, which is related primarily to the difficulty of developing a coherent and uniform position on the adoption of significantly tightened restrictions. This is mainly due to economic ties, in particular energy ties, of individual European countries with Russia.

Keywords: European Union, Russia, European Neighborhood Policy, Eastern Partnership, Ukraine, war

Obszar poradziecki zajmuje szczególne miejsce w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej. Jej głównym celem jest pogłębienie współpracy z byłymi republikami związkowymi zarówno w wymiarze dwustronnym poprzez zacieśnienie kontaktów politycznych i rozwój stosunków gospodarczych, jak i na płaszczyźnie wielostronnej w ramach ustanowionych struktur integracyjnych (np. Wspólnoty Niepodległych Państw oraz Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej). Dążąc do jego osiągnięcia, a tym samym wzmocnienia własnej pozycji na arenie międzynarodowej, władze Rosji odwołują się do różnego rodzaju instrumentów, m.in. środków wywierania nacisku (takich jak podwyższanie cen gazu czy użycie siły militarnej). W największym stopniu narzędzia te mają zastosowanie do tych krajów, które wyrażają chęć integracji ze strukturami zachodnimi. Po rozszerzeniu w 2004 r. Unia Europejska zaczęła zwracać coraz większą uwagę na potrzebę zacieśnienia współpracy z państwami sąsiedzkimi i wspierać ich reformy wewnętrzne, dążąc do wzmocnienia bezpieczeństwa europejskiego. W tym celu została ustanowiona Europejska Polityka Sąsiedztwa, później natomiast powstał program Partnerstwa Wschodniego skierowany do takich państw, jak Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Gruzja, Mołdawia oraz Ukraina. Jego głównym celem jest zintensyfikowanie współpracy między UE a tymi państwami m.in. poprzez zawarcie umów stowarzyszeniowych obejmujących strefy wolnego handlu. W związku z tym powstaje pytanie o stanowisko Federacji Rosyjskiej uznającej obszar poradziecki za własną strefę wpływów wobec zbliżenia wspomnianych państw do UE. Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że władze Rosji – kierując się realistycznymi celami polegającymi na utrzymaniu kontroli nad obszarem poradzieckim – postrzegają wschodni wymiar Europejskiej Polityki Sąsiedztwa jako zagrożenie dla własnych interesów w regionie.

Olesia Tkachuk – doktor nauk społecznych. Asystentka w Katedrze Studiów nad Procesami Integracyjnymi w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ. Autorka szeregu artykułów naukowych i rozdziałów w pracach zbiorowych, m.in. *Specjalna misja monitorująca OBWE na Ukrainie – cele i problemy w ich realizacji, Successes and Failures in the Implementation of the Eastern Partnership Objectives in a Changing Security Environment*. Zainteresowania naukowe: bezpieczeństwo międzynarodowe ze szczególnym uwzględnieniem obszaru poradzieckiego, integracja europejska i pozaeuropejska, Europejska Polityka Sąsiedztwa i Partnerstwo Wschodnie, wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej.

<https://akademicka.pl>

